

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

II. BIND

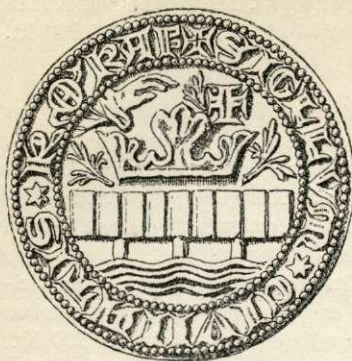
FREDERIKSBORG AMT
KØBENHAVNS AMT
HOLBÆK AMT

KØBENHAVN 1920

G. E. C. GADS FORLAG

(OSCAR GAD OG FREDERIK GAD)

Køge.

1421.

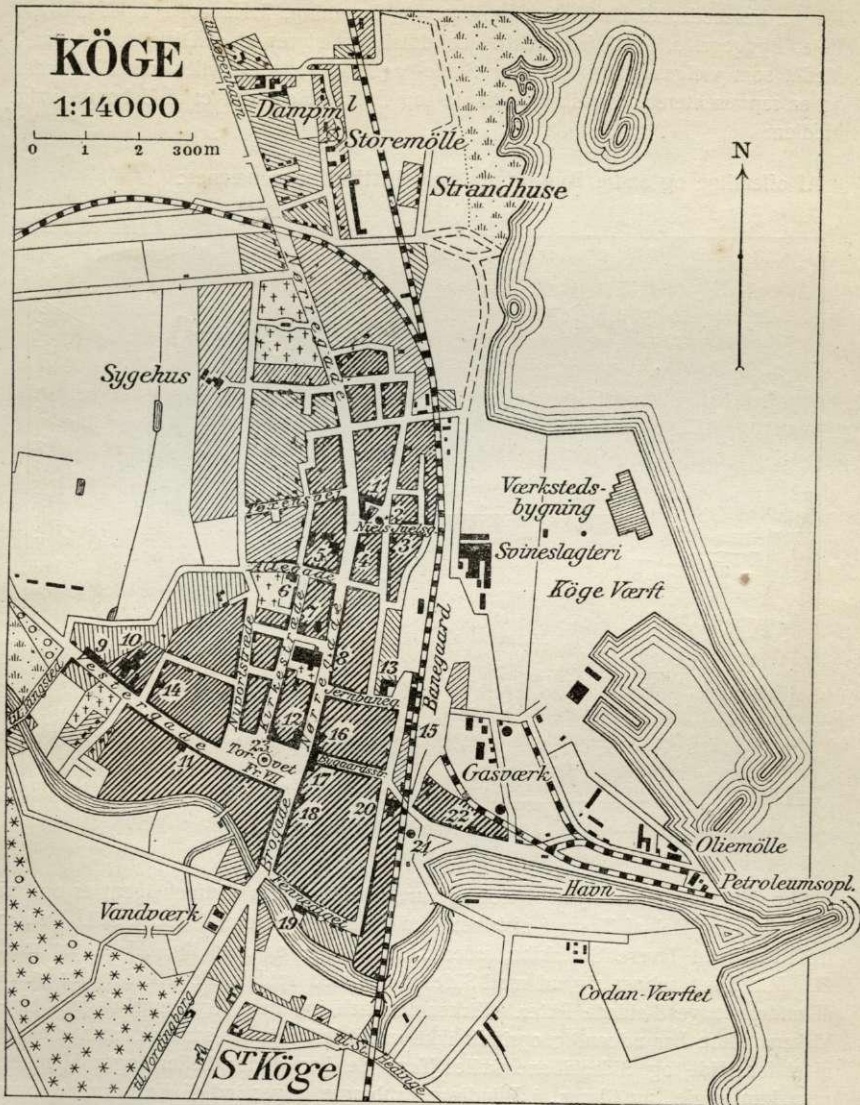
Del c. 1350 m; fra V. til Ø. er der c. 900 m. Midtpunktet dannes af det meget anselige og regelmæssige Torv; Hovedgaden fra S. til N. er Brogade, der udmunder i Torvet og fortsættes i Nørregade, som fører ud til Københavns-Landevejen; i modsat Retning gaar fra Torvet mod V. den anden Hovedaare, Vestergade, der fører til Ringsted-Landevejen. Af større anselige Privathuse har Byen ikke mange; dog er der i de seneste Aar vokset flere saadanne op. Derimod er Køge saa meget interessantere ved sine mange gamle Bindingsværkshuse fra 17. og 18. Aarh. (især i Vestergade og Kirkestræde), som giver Byen et gammeldags, hyggeligt Udseende; i denne Hens. kan Køge godt og vel sammenlignes med Helsingør og Næstved. Dog begynder nu disse Bygninger saa smaat at fortrænges. Ogsaa flere gamle Gadenavne, som Naadensport, Nyportstræde og Fennediget, er bevarrede. Lystanlæg eller Spadsereveje mangler Byen saa godt som helt endnu. Efter at Byen nogen Tid efter Jærnbansens Aabning 1870, der berøvede den dens Stilling som Ringsteds Udførselshavn, havde staaet ligesom i Stampe, er den atter gaet frem og er i god Opkomst ved Havnens Uddybning og Udvidelse, flere industrielle Anlæg m. m., og den nye Køge-Ringsted Banes Aabning 1917 vil utvivlsomt bringe yderligere Liv.

Byen har 47 Gader og Stræder og 1 Torv. Købstadsgrunden med tilh. Markjorder udgør 239 ha, og der var $\frac{1}{2}$ 1916 531 Huse, hvoraf c. 50 paa Markjorderne. Af Arealet var (1912) 45 ha besaaede, 85 Grønfoder og Græsning, 6 Haver o. l., 95 Veje, Byggegr. o. l., 2 Vandar.

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{10}$ 1918 11,813,850 Kr. Ved Vurdering til Ejendomsskyld i 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum 9,162,000 Kr., deraf Jordværdien 2,644,000 Kr.

Med Køge Købstads Kommune er forenet et **Landdistrikt**, nemlig en mindre nordl. Del i Ramsø Hrd. („Køge Landsogn“), hvori ligger Hovedgaarden *Gammel-Køgegaard* (se p. 254), og som i alt har 4 Huse og er 253 ha (1912 var 84 ha besaaede, 20 Brak, 100 Grønfoder og Græsning, 6 Haver o. l., 38 Skov, 2 Veje, Byggegr. o. l., 3 Vandareal), og en større sydl. Del i Bjeverskov Hrd., Præstø Amt

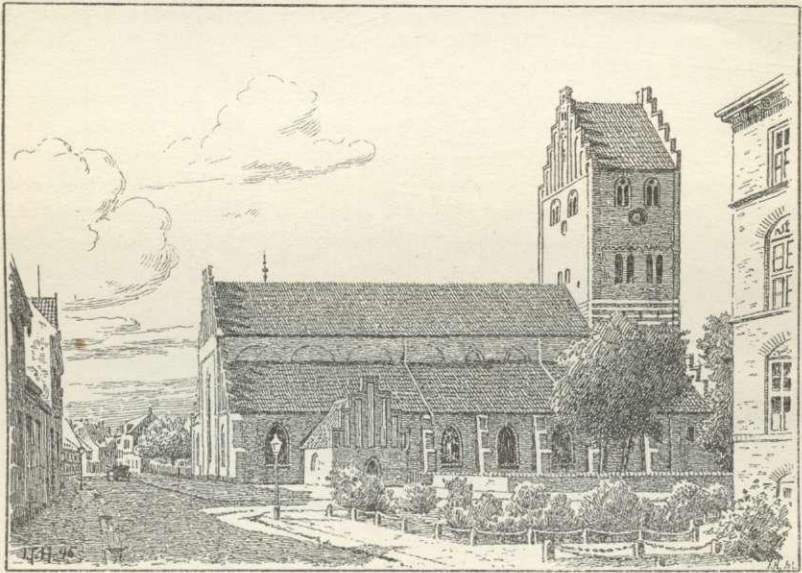

1 Norske Løve	9 Alexandrastiftelsen	17 Raad-, Ting-, og Arresthus
2 Vandtaarn	10 Bryggeri	18 Apotek
3 Byfoged- og Birkekantor	11 Landbobanken	19 Steens Boder
4 Køge Bank	12 Hotel „Prinsen“	20 Forsamlingsb. og Teater
5 Tørens Skole	13 Jernbanehotel	21 Mindestøtte
6 Missionshus	14 Teknisk Skole	22 Toldkammer
7 Borgerskole	15 Posthus og Telegrafst.	23 Sparekasse for Køge og Omegn samt Diskontobanken
8 Sct. Nikolai Kirke	16 Museum	

(„Gammel-Køge“), hvori ligger Byerne *Gammel-Køge* og *Sønder-Køge* samt *Vasebækgd.* (under *Gl.-Køgegd.*), og som i alt har 47 Huse og er 297 ha (1912: 117 ha besaaede, 26 Brak, 89 Grønioder og Græsning, 7 Haver o. l., 47 Skov, 7 Veje, Byggegr. o. l., 4 Vandareal). Landdistriktet styres af et Distriktsraad paa 3 Medl., som vælges paa 4 Aar, har Skole- og Fattigvæsen fælles med Købstaden og er repræsenteret i Købstadens Skole- og Fattigudvalg ved et af Beboerne valgt Medlem.

Af offentlige og andre **Bygninger** samt **Institutioner** nævnes:

Skt. Nikolai Kirke.

Skt. Nikolai Kirke (Skt. Nicolaus var de søfarendes Værnehelgen) er opf. af Tegl (kun en Del af Taarnet aftribet med Kridtstenskvadre) i gotisk Stil. Den er treskibet, med lavere Sideskibe, uden særskilt Kor, og med lige Afslutning mod Ø. Midskibet aabner sig ud mod Sideskibene med spidsbuede Arkader, der bæres af undersætsige 8-sidede Piller. Kirken har helt igennem Krydshvælvinger. Høj-kirkens Mure har udvendig oprindl. ikke været fritliggende som nu, men dækket af et for Midt- og Sideskibene fælles Tag; de har derfor heller ingen Vinduer, men kun nogle, nu tilmur., i Blindinger anbragte Luger ind til Loftsrummet over Sideskibene. Midtskibet faar saaledes væsentligst Lys fra det store spidsbuede Øst-vindue. I Sideskibene har hvert Fag et ligeledes spidsbuet Vindue. I V. er et aneligt Taarn, langs hvis Nord- og Sydside Sideskibene fortsættes, i N. et Sakristi, i S. et Kapel (nu Vaabenhus), begge sentmiddelalderlige.

Bygningshistorien er først i nyeste Tid udredt af Claudi-Hansen. Det ældste Parti af den nuv. Kirke er Taarnets 3 nedre Stokv., der atter har udgjort en senere Tilbygning til den ældste, enskibede Kirke, hvis Vestgavl endnu staar indmuret i Taarnets Østmur, men ellers er denne ældste Kirke helt nedrevet. Den er sand-

synligvis opf. i Beg. af 14. Aarh. (D. Atl., II p. 361, nævner 1324 som Opførelsesaar). Taarnet, der ogsaa er fra det 14. Aarh., er i polsk Skifte (1 Løber, 1 Binder) og kan føres tilbage til pommerske Forbilleder. Dets ejendommelige nederste Stokv. er overhvalvet, og i dets meget svære Mure er udsparet Nicher af retkantet Grundplan, overhvalv. med smaa Krydshvalv; i Forbindelse med Taarnbuen, der har en lign. Konstruktion, fremkommer derved et korsformet Anlæg. I Bunden af hver Niche har været et smalt spidsbuet Vindue; fra søndre Niche førte før en Dør ud til Trappetaarnet, der oprindl. ikke som nu havde nogen udv. Adgang. Ogsaa Taarnets 2. Stokv. har Krydshvalv, og i den østre Mur findes her et aflangt, tøndehvalv. Rum, hvortil en fladbuet Dør fører ind. Tredje Stokv. har til hver Side 3 (i S. dog kun 2 paa Gr. af Trappetaarnet) fladbuede Nicher med Skydeskaar, der i Ø. er blevet dækket af det yngre Skibs Tag. Taarnet har sikkert været et Befæstningstaarn, og forsk. Forhold tyder paa, at det har været afsluttet med et uvendigt Trægalleri, hvortil Vindeltrappen i sin ældste Skikkelse har ført op. — Den nuv. treskibede Kirke er opf. i 15. Aarh. Man maa være begyndt med det østl. Parti, og først efter dettes Fuldendelse har man revet det gl. Skib ned og opf. det vestl. Stykke; det vestligste Stykke af det nordre Sideskib, der ligger paa Siden af Taarnet, er dog ældre og har oprindl. udgjort et selvstændigt Kapel. Efter Kirkebygningens Fuldførelse er Taarnet forhøjet med et 4. Stokv., medens 5. Stokv. først kom til i 16. Aarh. Fra denne Tid stammer da ogsaa den herhjemme enestaaende, murede Karnap, „Lygten“, der findes øverst paa Taarnets Østgavl og staar i Forbindelse med Taarnloftet gennem en fladbuet Dør; en Lampe her tjente de søfarende som Fyr. — I søndre Sideskib findes paa en Pille et sentgotisk Kalkmaleri, forest. Christus, med Minuskelindskr.: „haec altitudo est salvatoris“ (se M. Petersen, Kalkm. p. 88). I Taarnrummet afdækkedes 1910 nogle Malerier med Efterlign. af gotiske Vinduesroser (14. Aarh.).

Kirken har et usædvanlig rigt Træinventar, der repræsenterer alle 16. og 17. Aarh.s Stilformer. I nordre Sideskib staar de ældste Stolestader (22 Gavle), den ældste i Danm. bevarede Stolerække, udf. omkr. Reformations Indførelse i et lokalt Værksted i rent gotisk Stil, Dørene med Foldeværksfyldinger, Gavlene med store Blomster mel. gotiske Spir, og rigt forsynede med Vaabenskjolde og Bomærker, delvis med Lavsmærker (Skomagerknive, Pungmagerpung osv.) og ogsaa med enkelte Navnemærker. Fra s. Periode stammer det ældre Korgitter, der nu staar mel. Kor og Sideskibe og foran Sideskibenes østligste Fag, med spinkle Træbalustre, foroven forbundne med Buer; rigere udstyret er et Par Døre, sikkert oprindl. Kordøre, med savede Balustre og forneden Foldeværksfyldinger. Fra Fr. II's Tid er Sangerpulpiturerne paa Siderne af Orgelet, med Portalfelter mel. riflede Søjlepar. De har i 1586 faaet en ved Kirkens sidste Restauration atter fremdraget, malet Dekoration med Fremst. af Muserne og Sanserne samt Orpheus og Kong David; de usædvanlige Motiver forklares ved, at Pulpiturerne anvendtes af de syngende Skolepeblinge. De nedenunder staaende Stolestader er udf. af den samme Snedker som Pulpiturerne: mulig Henr. Reineke (se C. A. Jensen, Snedkere og Billedsn. p. 62). Fra Chr. IV's Tid er en enestaaende Række Stolestader (henved 100 Gavle) i begyndende Barokstil fra c. 1615 med Englehoveder el. Kartoucher paa Topstykkerne og rig Intarsia el. Fladsnit; pragtfuldest er Magistratsstolen forest i den søndre Række. Kun lidt yngre (senest 1624) er den anselige Prædikestol med Opgangsportal og en vældig, pompøs Himmel; dens Figurbill. forestiller Scener fra Christi Liv, paa Hjørnerne Apostle. Fra 1642 er det tidligere til Gl.-Køgegd. hørende rolige og fornemme Pulpitur i søndre Sideskib, opsat af Chr. Skeel

til Fussingø og Birg. Rud til Vallø. Den nuv. Altertavle er fra 1652, et overdaadigt Billedskærerarbejde af Lor. Jørgensen i Holbæk, med Scener af Christi Liv, i Hovedfeltet Nadveren; den har endnu den Stafering, den 1654 fik af „Bartholomæus Konterfeier“. Fonten, af sort Marmor og rødt Porfyr, er skænk. af Borgm. Claus Bagger 1613 til Minde om Kalmarkrigens Afslutning; et prægtigt Sølvfad (273 Lod) med Fremst. af Christi Daab, er udf. i Nürnberg og skænk. Kirken 1635 af Hans Christensen Humble og Hustru. Korskrankens Malmbalustre er fra 1682. I Kirken er opsat Skiven til et gl. Urværk fra 1589 med Indskr.: „Omnia fert tempus, pariter rapit omnia tempus“. Af de 4 Klokker er en fra 1470. — Der findes ogsaa mange interessante Gravminder, af ældre Ligsten alene c. 140. Der er

Kirkestræde i Køge.

smukke Epitafier, bl. a. over Borgmestrene Peder Pedersen, † 1595 (over denne og 2 Hustruer tillige pragtfuld Ligsten; ogsaa over flere af de andre nævnte findes Ligsten), Rasmus Sørensen Brochmand, † 1599, Enevold Rasmussen Brochmand og Hustru, † 1653 (Rammen skaaret af Lor. Jørgensen i Holbæk), Hans Christensen, † 1657 (hvis Maleri med Christi Gravlæggelse er udf. af hans Svoger Reinhold Thim i 1625), Provst Chr. Lauridsen Glob, † 1633, Borgm. og Højesteretsassessor Chr. Caspersen Schøller, † 1677 (Maleri af Henrik Ditmar), Kancellird., Landsdommer Rasm. Christensen Schøller, † 1690, Provst Ole Luxdorff, † 1676, og Schoutbynacht Laur. Christoffersen Ulfeld, † 1762. Mindsten i Væggene over Rektor Hans Iversen Kaalund, † 1666, og Præsten Peder Christensen Skivholm, † 1671. Af Gravstenene er den ældste over Cecilia Karoli (c. 1300); af andre nævnes: over Borgmestrene Peder Mogensen, † 1583, Anders Jacobsen, † 1623, Morten Madsen Møenbo, † 1624, Hans Buck, † 1649; ovenn. Peder Pedersens Søn Rasm. Pedersen, † 1630, kgl. Hovedsmand Jacob Wind (16. Aarh.), Præsterne Rasm.

Mogensen Hjembæk, † 1629, og Jørgen Rasmussen Juul, † 1693, Amtmd. J. F. v. d. Osten, † 1739, Borgm., Kancelliord. Chr. Crell, † 1814. — 1794 nedtoges et Spir midt paa Taget. Vaabenhuset mod S. var indt. 1867 Gravkapel for Familiene Luxdorph og Schøller. Ligkapellet, indrett. 1853, er et 1738 opr. Kapel for Familien v. der Osten. Mod N. et Gravkapel for Familien Carlsen til Gl.-Køgegd. Kirken restaureredes 1851, Taarnet 1871 og 75. — Kirken er i nyeste Tid blevet underkastet en omfattende Restauration (fuldf. 1905) ved H. B. Storck og Mart. Borch og for Inventarets Vedk. under Nationalmuseets Vejledning.

Litt.: Personalh. Tidsskr. 1881 p. 305 flg. og 1893 p. 241 flg. (Indskr. ved A. Petersen og Fr. Barfod); F. Uldall, De 4 Klokker i K. Kirke, i Nationaltid ^{22/7} 1893; E. Ekhoft, i Aarb. f. nord. Oldk. 1899, p. 60; C. A. Jensen, Fra St. Nic. Kirke, i „Fra Ark. og Mus.“ III p. 341 flg., og i Østsjæll. Aarb. VI, p. 35; S. A. Claudi Hansen, St. Nic. Kirke, smstds. V p. 417 flg. Om Epitafier se Lund, D. mal. Portr. IX p. 68 flg.

Ved Kirken, der er selvejende, er ansat en Sognepræst, der tillige er Præst ved Annekset Øsemagle, og en præsteviet Medhjælper, som ogsaa er Lærer ved Børskolen. Kirken ejer i Kapital 56,923 Kr., dens Gæld udgør 31,880 Kr.

Et **Missionshus** er opf. 1897 i Allégade. — Et **katolsk Kapel**, Elisavej, er indviet ^{10/10} 1909 i den tidligere, 1898 opf. Museumsbygning (Arkt. C. Sylow), der er købt af Katolikkerne.

Byen har 4 Kirkegaarde: den **Gl. Skt. Nikolai Kirkegaard**, nedlagt 1864, med et ^{29/8} 1907 afsl. Mindesmærke for Biskop Jesper Brochmand (Granitst. med Portrætmed., Billedh. Hindberg), og Gravsten over Købmd. Thomas Tøxen († 1845) og Hustru. **Assistenskirkegården**, lidt N. for Kirken ved Kirkestræde og Allégade, c. 4000 m², anl. 1835. **Klosterkirkegården**, Vestergade (se p. 253), c. 3700 m², hvor bl. a. Stiftamtmd., Overpræsident i Kbhvn. W. J. A. Moltke († 1835) er begr. **Ny Skt. Nikolai Kirkegaard**, anl. 1890, c. 1,6 ha, med et 1900 opf. Ligkapel (Martin Borch, se „Architekten“ V, p. 334).

Raad-, Ting- og Arresthuset, ved Østsiden af Torvet, er en 2 Stokv. høj Grundmursbygning. Façaden staar efter en Ombygning 1803 pudset, i rolig enkel Empirestil med en reliefsmykket Urfrentespice. Murene er dog langt ældre, bygg. i Aarene efter 1552, da Kongen skænkede Byen to Huse i Graabrødreklosteret og Skt. Gertrudskapel (se p. 253) til Raadhusets Opførelse; 1570 fik Byen ligeledes af Kongen en Sorø Kloster tilh. Grund, hvorpaa den nordl. Ende af Raadhuset var bygget, formodentlig den Del, der ligger N. for den gl. Kørselsport gennem Raadhuset til Bygaardsstræde; D. Atl. (II p. 361) omtaler Raadhuset som „en ret herlig Bygning af gotisk Arkitektur“ (maaske med Taarn og Kamgavle). Ved en Undersøgelse 1905 viste det sig, at det gl. Raadhus havde været i 2 Stokv. med fladrunde Vinduesbuer og liljeformede Murankerhoveder, og med Kridtstensbaand mell. 1. og 2. Stokv. og paa Gavlene, men Istandsættelsen blev opgivet af Hensyn til Empire-Façaden (se Østsjæll. Aarb. 1906 p. 53). Fra Bygningens ældste Tid stammer dog to smaa Terrakottarelieffer med portrætagtige Hoveder, sikkert fra Statius v. Dürens Værksted i Lübeck. Den overkalkede Bagside viser mere af det oprindl. Murværk, med Munkesten i moderne Skiftegang. I en Udbygning til Gaarden, antagelig fra Chr. IV's Tid, har der været en ejendommelig Forhal med en sekskantet Hjørnepille. I det Indre er bevaret en lille Kamin med Ornamenten i Ungrenæssancestil. Bygningen indeholder Byens offentlige Kontorer, Retslokaler, en stor Byraadssal og Lejlighed til Raadstuetjeneren; den gl. Raadhusklokke, støbt 1522, er fra Graabrødrekirken (se p. 253). I umiddelbar Forbindelse med Raadhuset ind til Bygaardsstræde staar Arresthuset, med

Pl. til c. 20 Arrestanter, og her tænkes opf. en Politibygning med Façade ud til Strædet (Arkt. Sylow). I Raadhusgaarden opføres et Sprøjtehus.

Det kommunale Skolevæsen omfatter Borgerskolen og Tøxens Skole. **Borgerskolen**, Friskole (opr. 1808), har en 1893 opf. Bygning (Arkt. Martin Borch) paa den gl. Skoles Pl. ved Nørregade med et 1915 opf. Gymnastikhus (C. Sylow) ved Kirkestræde; $\frac{1}{10}$ 1918: 453 Elever. **Tøxens Skole**, Realskole, Nørregade, er opr. for det af Købmd. T. og Hustru til Byen skænkede Skolelegat; Bygningen indviedes $\frac{1}{2}$ 1859 og udvidedes 1913 med en ny Bygning i H. C.

Bygaardsstræde med Folkebiblioteket.

Andersens Gade (Arkt. G. B. Hagen); 1360 Elever. Ved Kommunens Skoler er i alt ansat 2 Overlærere, 14 Lærere og 13 Lærerinder. — **Teknisk Skole**, Skt. Gertrudsstræde, oprettet 1847, er opf. 1884 af Borger- og Haandværkerforeningen; c. 80 Elever. — En Handelskole er opr. af Handelsforeningen (Lokaler i Borgerskolen), c. 70 Elever. — **Folkebiblioteket**, Bygaardsstræde, er opf. 1918-19 (Arkt. Sylow), for 45,000 Kr., 2 Stokv., med Læsesal og Avislæsestue, i alt Pl. til 56 Læsere. C. 5000 Bd. Køge er den første Købstad i Landet, hvor Folkebibl. har opført sin egen Bygning.

Køge Museum, Nørregade, opr. 1898, aabnet 1900, havde først Lokaler paa Elisavej (se ovfr.), men flyttedes 1909 til det gl. Arbejds- og Fattighus ved Siden af Raadhuset, „Spindegaarden“, som istandsattes (Arkt. C. Sylow). Den anselige Bindingsværksbygning, en af de bedst bevarede i Byen, har mod Gaden en 17 Fag lang, knægthbygget Façade, der oprindl. har bestaaet af to, med kort Tids Mellemrum og helt ensartet byggede Huse, af hvilke det nordl. bærer Aarst. 1619. En lang Sidelænge i et Stokv., ligeledes knægthbygget, vil efterhaanden blive inddraget i Museet, og for Enden af det maleriske Gaardsrum er genrejst et Bindingsværkshus (se p. 249). Museet indeholder, foruden en mindre Saml. af Oldsager, overvejende kulturhist. Genstande, især Landbosager fra Hedeboegnen; en værdifuld Saml. Hedebodragter og Hvidsøm er testament. af Frk. E. Carlsen, Gl.-Køegd.; fra Byen findes bl. a. Lavssager og Bygningsdele, deribl. Rester af et c. 1625 malet Loft fra Hj. af Kirkestr. og Torvet, dengang ejet af Borgm. Enevold Brochmand.

Det kommunale **Sygehus**, Sygehusvej, er opf. 1907 (Arkt. Martin Borch); 17 Senge. Receptionlokalet for smitsomme syge (4 Senge) er opf. 1919 S. for Sygehuset. **Fattiggården**, Slagterivej, er opf. 1910 (Arkt. Sylow); den har 25 Pladser. **Alderdomshjemmet**, Kirkestræde, i 2 Stokv., er opf. 1907, aabnet $\frac{1}{10}$ 1908 (Arkt. Sylow) og har 19 Pladser (11 enkelte og 4 Dobbeltværelser).

Milde Stiftelser: **Steens Boder** er opr. 1523 af Raadmd. Mogens Steen til Bolig for fattige; Fr. II skænkede 1579 Kongetienden af Magleby, Stevns Hrd. (nu i alt c. 252 $\frac{5}{8}$ Td. Byg). Boderne laa først ved Vestergade, hvor nu Kloster-

Køge Museums Gaard.

kirkegaardens nordre Mur er, men blev nedbrudte 1857 (afbild. i Østsjæll. Aarb. 1904), og den nye Bygning opførtes paa Fennediget: Stiftelsen har Pl. til 12 Par gamle trængende og bestyres af Byraadet. **Det borgerlige Velgørenhedsselskabs Stiftelse**, Nørre- og Allégade, opr. 1839 af Byens Borgere, yder Fribolig til 12 Familier af Selskabets Medlemmer; den har 1896 og 1905 faaet Tilbygninger med 16 Boliger, hvoraf 3 er Friboliger; Stiftelsens Formue er med Bygningerne 151,673 Kr. **Alexandrastiftelsen**, Vestergade, er opf. 1879 af en særlig Afd. af Borger- og Haandværkerforeningen („Alexandraforeningen“) til Friboliger eller billige Lejeboliger for værdige, trængende Medl. af Foreningen eller deres Enker; den er udvidet 1897, saa der nu i alt er 20 Lejligheder, hvoraf 13 er Friboliger. **Aldershvile**, Dyrlandsvej, en selvejende Stiftelse, er opr. 1912 og har 8 Boliger. **2. April-Foreningen** (opr.

1876) er en Stiftelse, der opfører billige Lejeboliger, som med Tiden skal blive Friboliger; den har to Bygninger i Nyportstræde med 13 og en paa Tværvej med 14 Boliger. Et **Børneasyl**, Kirkestr., er opr. 1856; c. 20 Pladser.

Gasværket, Ø. for Banegaarden, anl. 1867, og **Vandværket** med Pumpe- og Filtreranstalt, S. for Aaen i Landsognet ved Broport, anl. 1892 med Vandtaarn mod N. i Byen ved Niels Juelsgade (Vandet kommer fra Borekilder paa Klemmenstrup Mark i Herfølge Sogn), er begge kommunale. **Elektricitetsværket**, Bygaardsstr., er privat og anl. 1896, udvidet 1918-19 (aarl. Produkt. c. 200,000 kw.).

Banegaarden, der er Station baade for den sydsjæll. og østsjæll. Bane, er opf. 1870. **Posthuset** med **Telegrafstationen**, S. for Huitfeldtsvej, er opf. 1896-97. **Toldkamret** ligger ved Havnen.

Af andre Bygninger nævnes *Teater- og Forsamlingsbygningen*, ved Havnen,

Smedegaarden.

opr. 1884 og 1918 købt af Borger- og Haandværkerforeningen; *Køge Bank*, Nørregade, opf. 1905 (Arkt. Sylow), *Sparekassen for Køge og Omegn*, Hj. af Torvet og Kirkestræde, opf. 1913 paa den gl. Borgmestergaards Plads (Arkt. Hagen). *Odd-Fellow Logens Bygning*, ved Banegaarden, opf. 1898. — Af Foreninger nævnes *Borger- og Haandværkerforeningen*, stift. 1847, *Haandværkerklubben*,

stift. 1897, og *Handelsforeningen*, stift. 1867.

Midt paa Torvet, hvor i sin Tid Tingstokkene og Byens Kag med Gabestok var, er $\frac{5}{6}$ 1869 afsl. en Broncestatue af Fr. VII (H. V. Bissen). Ved Havnen er $\frac{1}{7}$ 1906 afsl. et Mindesmærke for Niels Juel og Iver Huitfeldt, en over 9 m høj Granitobelisk med Skibssnabler, 2 Portrætmed. og Indskr. (Billedh. J. Larsen). I Borgerskolens Haveanlæg er 1907 afsl. en Mindesten for de i Slaget ved Køge $\frac{20}{8}$ 1807 faldne.

Gamle Huse. Fremfor de andre danske Købstæder (undtagen Ribe) rummer K. en Række gl. interessante Bindingsværkshuse, for hvis Bevaring og Istandsættelse Nationalmus. og K. Museum i de senere Aar har gjort meget. I St.-Kirkestr. staar foran Alderdomshjemmet Landets ældste, nøjagtigt tidsfæstede Bindingsværksbygning, et lille 4 Fags Hus, over hvis Dør læses: „Anna Anno Dni MDXXVII“, over en anden Dør paa Huset, der har været længere, har staaet: „Jhesus Maria“, og det endnu bevarede Navn betegner altsaa Marias Moder. Ved Opførelsen af Alderdomshjemmet blev Huset bevaret, og samtidigt blev det stærkt, men i Hovedtrækkene sikkert restaur. (Arkt. C. M. Smidt). Over for dette Hus ligger i Kirkestr. Nr. 13 den her afbild. maleriske „Smedegaard“, mulig ogsaa en sent middelalderlig Bygning, foran hvis Dør (med Karmprofiler fra 1696) to gotiske Bislagsten af Gotlandskalk, der tilhører Nationalmus. siden 1895. Et andet mid-

delalderligt Hus, „Slagtergaarden“, Torvet Nr. 18, har maattet vige for en Nybygning, men er genrejst i Museumsgaarden. Disse Bygninger er alle af ganske spinkelt Tømmer, og de stærkt fremspringende Knægte er enkelt dekorerede. Efter Reformationen blev Tømmerdimensionerne sværere, og i Konstruktion og Udsmykning udvikledes visse, for K. særegne Ejendommeligheder; Knægtene under Tagskægget formedes som snoede, gotiske Søjler, der lukker over Enderne af Bjælkehovederne. Det ældste Eks. herpaa er det desværre stærkt ødelagte Hus Torvet Nr. 7, fra c. 1550 (se Ældre n. Arkit. R. 2, Bl. 8, Nr. 6); noget yngre er den et Stokv. høje „Blikkenslagergaard“, Vesterg. Nr. 6, „Garvergaarden“, Vesterg. Nr. 7 (c. 1600), Nørreg. Nr. 31 og 5 (c. 1620), af hvilken sidste dog kun øvre Etage er bevaret. Beslægtede Bygninger er desuden Museumsgaarden (se p. 246) samt Kirkestr. 10 (Asylgaarden), der dog begge mangler Søjleknægtene. Disse genfindes endnu paa en ret talrig Række Ejendomme, der er opf. efter Branden 1633, især i Brogade, saaledes den anselige Gaard Nr. 16, opf. af Borgm. Hans Christensen Humble, og Nr. 10 med Dørhammerindskr.: „Herren gjør fattig oc rige. Hand nedertrækker oc ophøiger. 1. Samuels 2. Joh. Angelbeck. Karen Olesdatter. 1635“, samt Torvet Nr. 13. Fra s. Periode findes enkelte andre Indskrifter, Brog. Nr. 18 fra 1634, og St.-Kirkestr. Nr. 3 fra 1638. Til Byens Ildebrandshuse slutter sig endvidere Nyportstr. Nr. 41 (med tysk Indskr. 1631) og den statelige Gaard Vesterg. Nr. 16 fra 1644 (istands. og fredl. 1907, C. M. Smidt). Afvigende fra den lokale Type er derimod Brog. Nr. 25, hvis delvis bevarede Façade har rigt udsk. Knægte og Fyldholter med bruskbarokke Ornamenter, vistnok fra 1638.

Grundmursbygninger af s. Alder som Bindingsværket er langt færre. I St.-Kirkestr. Nr. 21 skjules Rester af et middelalderligt Stenhus. En anelig Renæssancegaard er Torvet Nr. 21, hvortil Traditionen henlægger det bekendte Tapetværeri under Chr. V., og i hvis Jærnankre læses MNKID 1634. Fra Renæssancetiden stammer ogsaa Apoteket Brog. Nr. 1 med hvælv. Kældere. Den nu overpudsede Façade havde tidligere en anelig Kvistgavl med svungne Kamme. Fra 18. Aarh. stammer Byens eneste Bindingsværkssvale Nørreg. Nr. 18. En enkelt grundmuret Gaard Nørreg. Nr. 24 er bygget omkr. 1750; over Porten sidder en Sten med Dronn. Anna Sophies Navnetræk, vistnok fra Vallø. Fra c. 1800 findes flere gode og hyggelige Bygninger, især i den nordl. Del af Nørreg., saaledes „Norske Løve“, paa Hj. af Nørregade og Niels Juelsgade.

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1916: 4641 (1801: 1527, 1850: 2436, 1901: 3992).

Landdistriktet havde i den nordl. Del 33 (1890: 60) og i den sydl. Del 221 Indb. (1870: 263, 1911: 232, Okt. 1918: 264).

Efter Erhverv fordeltes Folkemængden i Byen i 1911 i flg. Grupper: 1173 levede af Haandv. og Industri, 1143 af Handel o. l., 394 af Transport, 247 af imateriel Virksomhed, 53 af Landbr., 27 af Fiskeri, 28 af Mejeridrift, 348 var Tyende o. l., 207 levede af deres Midler, 118 væsentlig af offtl. Underst., 62 var uden opgivet Erhverv. Haandværk, Industri og Handel indtager saaledes en forholdsvis betydelig Plads; især m. H. t. Omsætningen med Kul, Trælast og Foderstoffer har den en fremskudt Plads bl. Sjællands Byer.

Ved Udg. af 1915 var der i K. hjemmehørende 17 Sejlskibe med 362 og 11 Motorsk. med 127 R.T. samt 91 Baade. I udenrigsk 1913 Fart klareredes for Indgaaende 360 Skibe med 31,725 for Udg. 386 med 18,961 Tons Gods, i indenrigsk Fart for Indg. 1010 med 17,366, for Udg. 973 med 11,595 T. Gods. Ved K. Toldsted indbragte Indførselstolden 1913-14 123,931 Kr.

K. har aarlig 14 Markeder for Heste, Kvæg og Landprodukter. Torvedag med levende Kreaturer hver Onsdag og Lørdag.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg, af hvilke mange er komne til i de sidste Aar, nævnes: 1 Tobaksfabr. (grl. 1850); 1 Garveri, 3 Maskinværksteder; 1 Limfabrik (1 Læderlimfabr. under Anlæg); 1 bayersk Ølbryggeri (A/S, gr. 1882, Prod. sidste Aar: 9381 hl Øl og 237,000 Fl. mouss. Vande); 3 Maskintræskæreri, deribl. „Trævarefabrikken“ (grl. 1904, c. 90 Arb., aarl. Prod. c. 220,000 Par Træsko og 400,000 Par Kapsko m. m., og „Scandinavian Pencil Wood Co.“ (A/S, grl. 1917, Aktiekap. 500,000 Kr., c. 50 Arb., aarl. Omsætn. c. 1,5 Mill. Kr., forarbejder Blyants-, Cigarkasse- og Teakin-Møbeltræ, Træsaaler m. m.); K. Dampmølle (grl. for over 100 Aar siden, fra 1906 A/S „Dampmøllerne Alliance“, Omsætning 1914/15 3,8 Mill. kg for 835,000 Kr.); Køge Stormølle; 1 Oliemølle (grl. 1903, fra 1910 under „De danske Oliemlr. og Sæbefabrikker“, c. 20 Arb.); 3 Skibsværfter, deribl. „Codanværftet“, A/S, grl. 1918, Aktiekap. 400,000 Kr., med 2 Betingelser til Træskibe og 3 til Betonsk., c. 150 Arb., og *Køge Værft*, grl. 1918 af Konsul G. Lauritzen, A/S fra 1919, Aktiekap. 6 Mill. Kr., Skibs- og Maskinbyggeri, paa et 9 ha opfyldt Landareal med et Spornet paa 3,5 km, en 7,5 ha stor Havn, 3 Byggebetingelser for Skibe indtil 9000 T., 2 Ophalingsbetingelser for Skibe indt. 3800 T., en 3., større, projekteret; en Flydekran, der løfter 40 T., en Kajkran (10 T.) m. m. Værftet vil beskæftige c. 1000 Arb., hertil kommer Maskinbyggeriet; en Arbejderby paa Markjorderne er under Opf.; 1 Andelssvineslagteri (grl. 1889, 1917: 3800 Andelshavere, der leverede 85,000 Svin, beskæft. c. 75 Pers.); 1 Imprægneringsanstalt for Jærnbanesveller (c. 40 Md.). *Dansk Afvulkaniseringsanstalt*, A/S, grl. 1908, Aktiekap. 75,000 Kr., 225 Arb., oparbejder glt. Gummi og producerer Pneumatic m. m. (ligger i Højelse S.). 2 Vognfabrikker, 4 Bogtrykkerier.

I K. udkommer 2 Aviser: „Østsjællands Avis“, grl. 1851, og „Østsjællands Folkeblad“, grl. 1876.

Kreaturhold var ¹⁶/₇ 1919: 132 Heste, 12 Stk. Hornkv. (deraf 11 Køer), 13 Faar og 36 (1914: 44) Svin.

I den nordl. Del af Landdistriktet var der s. Aar: 6 Heste, 4 Faar, 1 Ged og 1 Svin (1914: 3), i den sydl. Del: 51 Heste, 216 Stk. Hornkv. (deraf 128 Køer), 14 Geder, 4 Faar og 30 Svin (1914: 72).

Byens Øvrighed bestaar af Politimesteren og en folkevalgt Borgmester; Byraadet bestaar foruden af Borgmesteren som Formand af 11 valgte Medl. samt i Fattig- og Skolevæsenet tillige af det for Landdistriktet valgte Medl.

De finansielle Forhold. Af Indtægterne i 1913/14 nævnes: Skatter 125,443 Kr. (deraf Grundsk. 1229, Hussk. 2971, Ejendoms-k. 10,023, Opholdskomm.sk. 113,987, Erhvervskomm.sk. 2184, Aktieselskabssk. 2496 med Fradrag af ialt 7447 i uerholdelige Skatterestancer), Afgifter efter Næringsloven m. v. 6421, Tilsk. fra Statskassen i H. t. Lov Nr. 85 af ¹⁶/₅ 1903 5307, Udbytte af Værdipapirer o. l. 3224, Afgifter af faste Ejendomme 898, Overskud af Vandværk 6536, af Gasværk 22,271. Af Udgifterne: Byens Bestyrelse: 7962, Fattigvæsen 27,592, Hjælpekasser 1340, forsk. Formaal 1818, Alderdomsunderst. 17,348, Skolevæs. 44,659, Rets- og Politivæs. 9806, Medicinalvæs. 6035, Gader, Veje og Kloakker 1105, Gadebelysn. 5025, Offtl. Renlighed 1323, Brandvæsen 1460, Offtl. Lystanlæg 299. Kommunen ejede ²¹/₅ 1914 832,846 Kr., heraf i faste Ejendomme 695,905. Kommunens Gæld var 517,969. Legatbeløbet var 255,934 Kr. Skatteproc. var 1918/19 6,3, Ligningsproc. 8,5.

Kommunens faste Ejendomme er c. 106 ha af Byens Jorder, Raadhuset, $\frac{1}{4}$ af Arresthuset, Fattiggaarden, Alderdomshjemmet, Sygehuset, Receptionslokalet for Syge, Gasværket, Vandværket, Borgerskolen, Folkebiblioteket, Tøxens Skole og Steens Boder.

Byen har et Brandkorps, der bestaar af Chefen, 13 faste menige og 300 værnepligtige.

I *Sparekassen for Køge og Omegn* (opr. 1836) var $\frac{31}{8}$ 1917 Indskuddet 6,819,260, Reservef. 572,717 Kr. I *Landbobanken i K.* (opr. 1874) var $\frac{31}{12}$ 1917 Aktiekap. 400,000 Kr., Reservef. 203,907, Indskud 4,812,011 Kr. I *Diskonto- og Laanbanken for K. og Omegn* (opr. 1875) var $\frac{31}{12}$ 1917 Aktiekap. 100,000, Reservef. 83,000, Indskud 2,257,521 Kr. I *Landbrugs-, Handels- og Haandværkerbanken* (opr. 1902) var $\frac{31}{12}$ 1917 Aktiekap. 50,000, Reservef. 8116, Indskud 354,868 Kr. I *Køge Bank* (opr. 1905) var $\frac{31}{12}$ 1917 Aktiekap. 131,000, Reservef. 73,670, Indskud 3,650,345 Kr.

Havnen skal ifl. D. Atl. (II p. 357) være anlagt („indpælet“) i 1411, udvidet 1430. Den har efter de Tidens Forhold vistnok haft en ret anelig Dybde i 16. og 17. Aarh.; men saa kom den i Forfald, og ved en Storm i Oktbr. 1709 blev den ødelagt og tilsandet; 1731 fortælles, at kun Baade paa 2-3 Fod kunde ligge der, hvor før de største Lastdragere kunde indflyde, 1771 var Dybden 4-5 Fod. Først i Beg. af 19. Aarh. blev der foretaget Udbedringer ved Regeringens Hjælp; Havnen fik Stenmoler baade mod N. og S., og 1838 blev den udvidet og uddybet til c. 3,5 m. Senere er der foretaget hyppige Opmudringer og Udvidelser, saaledes i 1870'erne og 80'erne, da den uddybedes til c. 4,4 m, og fra 1894, da den fik sin nuv. Dybde, 5 m, og der tilvejebragtes en større Svejleplads i den meget smalle Yderhavn ved Erhvervelsen af et c. 4 ha stort Areal af Gl.-Køgegaards Jorder paa Sydsiden, ligesom den ogsaa udvidedes mod N. ved Inddæmning fra Stranden*), Endelig fandt en større Udvidelse Sted 1917-18, og dens Nord- og Sydside forbandtes ved en Klappbro, hvorover der fører Havnespor til Sydkajen og Codanværftet. Hele Havnearealet udgør nu 20,5 ha, hvoraf Vandarealet er 6 ha; Anlægsbolværket er 910, Stenmolerne 460 m. Havnevæsnet bestyres af et Udvalg paa 5 Medl. Havnens Aktiver udgjorde $\frac{31}{8}$ 1918 i faste Ejendomme 8325, i Prioriteter i Ejendomme 20,000, Aktier i K.-Ringsted Banen 60,000, Kontant Beholdning 10,458 Kr.; dens Passiver var: ældre Laan 125,935 og nyt Laan til Udvidelsen 1917-18 447,927 Kr. Indtægten af udlejede Pladser vil i 1919 udgøre 19,854 Kr. Den gennemsnitlige Indtægt af Havne- og Bropenge udgjorde i de sidste 4 Aar før Krigen c. 35,000 Kr. (1913/14 42,192). Paa Nordmolen er et hvidt, rødt og grønt, fast Fyr (1919 forandret til Blinkfyr). — Ved Havnen er ansat en Lods.

Køge udgør i gejstl. Hens. eet Sogn med Ølseagle til Anneks. — Byen er Bolig for en Dommer og en Politimester (se p. 204). Den hører under Roskilde Amtstuedistrikt og Roskilde Lægekreds og har et Apotek (opr. 1646, se E. Dam, i Nord. farmaceut. Tidsskr. III, p. 237). Den hører til Amtets 4. Folketingsvalgkreds, for hvilken den er Valgsted, K. Skatte- og Skyldkr. og 2. Udskrivningskr. 412. Lægd (Landdistriktet til 413. Lægd) samt er Sessionssted for Læggerne 1. Kr., 78-91 og 126, 2. Kr., 408 og 412-15.

Ved Køge Toldsted er ansat en Toldforvalter, en Toldkontrollør og 5 Assi-

*) I 1895 fandtes paa fordums Sandbund Rester af et i sin Tid forlist Købmandsskib med Levninger af Isenkramvarer m. m. Fundet, der antages at stamme fra c. 1500, udgravedes paa Nationalmuseets Foranstaltning.

stenter, ved Postvæsnet en Postmester (der tillige er Bestyrer af Telegrafstationen) og 4 Ekspedienter.

Jærnbaner. Om den 1870 aabnede Statsbane, den *sydsjællandske Jærnbane*, hvorved Køge fik sin første Jærnbaneforbindelse, se nærmere under Vordingborg. Ved Lov af $\frac{1}{5}$ 1875 blev der $\frac{24}{5}$ s. Aar givet det private „østsjæll. Jærbaneselskab“ Konc. paa en *østsjællandsk Jærnbane*, 46 km, fra K. til Fakse (hvor den kunde sættes i Forb. med den ifl. Lov af $\frac{17}{5}$ 1856 i 1866 aabnede Bane til Fakse Strand) med Sidebane fra Haarlev over Storehedinge til Rødvig; men Vanskelighed ved at skaffe Kapital forsinkede Banens Anlæg, saa at den først aabnedes $\frac{1}{7}$ 1879. Paa denne Bane befordredes 1917/18 219,320 Rejsende. Totalvægten af Gods og Kreaturer udgjorde 125,756 Tons. Den private *Køge-Ringstedbane*, 33,2 km, er anlagt ifl. Lov af $\frac{27}{5}$ 1908, først bygget ifl. Bev. af $\frac{5}{5}$ 1914 (der var først Tale om en Bane fra K. til en Station paa Vestbanen, Borup el. Kværkeby) og aabnet $\frac{4}{8}$ 1917. Paa K.-Ringstedb. befordredes fra Aabningsdagen til $\frac{31}{5}$ 1918 69,711 Pers.; Totalv. af Gods og Kreat. var 13,620 T. — Fra K. befordredes med Statsbanerne 1917/18 99,862 Pers. (samt som Transit via Køge fra K.-Ringstedbanen 1156 og den østsjæll. Bane 38,173). Totalvægten af Gods og Kreaturer ankommet til K. var 35,931 Tons (samt Transit via Køge til K.-Ringstedb. 1326 og den østsj. B. 35,333 T.), afgaaet fra K. 43,664 T. (samt som Transit via Køge fra K.-Ringstedb. 2745 og den østsj. B. 59,401 T.).

Historie. Køge er utvivlsomt en meget gl. By. Den nævnes allerede i 12. Aarh. og har i Middelalderen vistnok haft stor Betydning for Sildefiskeriet og Handelen med Lübeckerne, ligesom den ogsaa har været et vigtigt Udskibningssted for Kornvarer. Men hvornaar den er blevet Købstad, vides ikke, rimeligvis dog i Slutn. af 13. Aarh. Det ældste kendte Privilegium for Byen er udstedt $\frac{4}{7}$ 1288 af Erik Menved, hvorved han tilsiger K. de samme Rettigheder som Roskilde, og dette fornyes ofte i den nærmest flg. Tid, nemlig 1293 (2 Breve), 1302, 1314 (se Steenstrup, Studier over Kong Vald. Jordebog, p. 451) og 1321, det sidste udstedt fra Præstø. Det sidste gjaldt dog det nye K.; thi omtr. paa den Tid, ved man, flyttedes Byen, der tidligere laa længere inde i Landet paa begge Sider af Aaen, hvor nu Landsbyen Gammel-Køge og Hovedgaarden Gl.-Køgegaard ligger, ud til den nuv. Plads. Efter Sagnet skal *Ny-Køges* Grundlægger være Prins Erik († 1332), Chrf. II's Søn. Flytningen har maaske været begrundet i Havnens og Aaens Tilsanding; thi den gamle By har ogsaa ligget ved Søen, idet der vistnok tidligere har skaaret en Fjord ind i Landet (Parken ved Opkørselen til Gl.-Køgegd. skal være en Levning af denne Fjord). Den gamle Bys Kirke laa paa „Kirkebakken“, hvor nu Herregaardens Frugthave findes. Det sidstn. Brev af 1321 har da overført alle den gl. Bys Rettigheder paa den nye By, der vist hurtig har vokset sig stærk, hvorom Skt. Nikolai Kirkes Opførelse er et Vidnesbyrd. Hertug Vald., der under Chrf. II's Fordrivelse var sat til Danmarks Konge, udstedte et nyt Beskærmelsesbrev for K. $\frac{18}{5}$ 1329. Holstenerne skal 1342 have afbrændt Byen; i alt Fald er den snart kommen over det, og efter at den i Beg. af 15. Aarh. havde faaet sin Havn (se p. 251) og et nyt Beskærmelsesbrev $\frac{18}{7}$ 1414 af Erik af Pommern, som jo særlig beskyttede Købstæderne, samt 1441 en egen Stadsret, blev den efterhaanden en ret anseelig Handelsby, der stadig blev begunstiget ved nye Privilegier, saaledes under Chr. I, da Borgerne fik Toldfrihed i Danmark, 1477 og 1486, og navnlig drev den en indbringende Handel med Hollænderne. Byen var ogsaa befæstet, og rimeligvis har den været det lige fra den nye Bys Anlæggelse, i alle Tilfælde fra Midten af 15. Aarh. (se Østsjæll. Aarb. 1909); da Grev Chrf. under Grevens Fejde besatte Byen, fortælles det, at han istandsatte de just i den Tid ødelagte Volde og Befæstningsværker. Byen har dengang været ikke saa lidt større end nu, ligesom den ogsaa har haft flere Gaarde og Huse, der tilhørte Adelen og Gejstligheden. Ogsaa af Kirker havde den flere, i alle Tilfælde foruden Skt. Nikolai Kirke Gl.-K. Kirke, som tidligere var Hovedkirken, men fra 1555 Annekskirke til Skt. Nikolai Kirke og efter Reformationen stod forladt, indtil K. Borgere 1571 fik kgl. Tilladelse til at nedrive den og bruge Materialet til Skt. Nikolai Kirkes

Istandsættelse (dog har den vist staaet en Række Aar endnu som Ruin); desuden var der Klosterkirken og et Skt. Gertruds Kapel, om hvilke se ndfr.

Køge havde derimod kun eet Kloster i Middelalderen, for *Graabrødre*, i øvrigt det sidst anl. Kloster af denne Ordens Kl. paa Sjælland. ^{29/7} 1484 skænkede Kong Hans til Anders Glob, Laurens Brandsen og alle Observanter i Odense Stift sin Kongsgaard i Køge for deraf at indrette et Kloster for Munke, som fulgte den strengere Ordensregel, Observansen. Denne Gaard siges i Gavebrevet at ligge „ved Porten, hvor man udgaar til Gammel Køge Kirke“ ³: i Vestergade, hvor nu Klosterkirkegaarden er (1429 nævnes Vesterport i Køge.). 1485 indviedes Kirkegaarden, men Kirken og Omgangen var først helt færdige 1509, da Oslobispen Anders Mus indviede dem. Kl. var helliget Skt. Maria de consolatione*). Franciskanerne holdt Kapitel her 1487 og atter 1492, 1501 og 1520. I Kong Hans' Moder, Enkedronning Dorothea, havde Kl. en virksom Beskytterinde; selv havede hun endog, at hun havde opbygget det for egne Midler. 1531 forlod Munkene Klosteret, og Bygningerne overlodes Borgerne i K. til et Hospital for fattige, syge og vanføre, medens Kongen betingede sig at faa alle Klosterets Klenodier, Kalke, Diske, Monstranser osv. Allerede 1532 synes Hospitalet at være indrettet, men senere høres intet om det; maaske er det blevet forenet med Steens Boder. Klosterbygningerne forsvandt tilmed snart. 1552 skænkede Chr. III Borgerne i K. 2 Huse i Graabrødreklosteret og Skt. Gertruds Kapel, saaledes at Stenene og Tømmeret skulde anvendes til Raadhuset, Havnen og andet Byens Behov, medens Grundene skulde tilfalde Skt. Nikolai Kirke**). Klosterkirken blev dog først ødelagt af Svenskerne i Sept. 1659, da Volden anlagdes paa det Sted, den stod. Et Kongebrev af 1669 paabød vel, at alle Kirker i Landet skulde yde Hjælp til Genopf. af Klosterkirken, og der rejstes ogsaa en tarvelig Bindingsværksbygn.; men allerede ved Midten af 18. Aarh. var den saa forfalden, at den maatte nedrives. Klosters Kirkegaard er derimod endnu i Brug (se foran). — I den nordre Udkant af Byen ved den gl. Hovedlandevej til Kbhvn. laa et *Skt. Gertruds Kapel*, første Gang nævnt i et Dokum. fra 1394. Da det i Beg. af 15. Aarh. var meget forfaldent, gav Roskildebispens Peder Jensen (Lodehat) 1408 sin Tilladelse til, at der til dets Istandsættelse maatte indsamles Almisser i Stevns, Bjeverskov, Ramsø og Tune Hrdr. samt i Dragør. 1440 omtales et Skt. Katharine Alter i Skt. Gertruds Kapel, og 1491 nævnes som Forstandere for Kapellet Henr. Mogensen og Oluf Esbernson. Aar 1552 anmodede Borgerne Kongen om at maatte nedrive det forfaldne Kapel og bruge det til at forbedre Byens Skole og Kirkegaard med; de fik s. Aar Tilladelse til at nedrive dette samt 2 Huse i Graabrødreklosteret og anvende Materialerne til Raadhuset, Havnen m. m. Men endnu i 18. Aarh. stod der Ruiner tilbage af Kapellet; ved en Udgravning i Beg. af 19. Aarh. stødte man paa Rester af Murene (se H. J. Hansen, Skt. Gertruds Kapel, i „Fra Ark. og Mus.“ III). I Middelalderen har der i K. været et *Vor Frue Gilde*, et Handelsegilde, ogsaa kaldet Tyske Kompagni, samt et *Skt. Anna Gilde*, ogsaa kaldet Danske Kompagni.

Ogsaa Grev Chrfr. stadfæstede Byens Privilegier ^{12/8} 1534 under Grevens Fejde, som for øvrigt var en haard Tid for Byen, da den snart var besat af det ene, snart af det andet Parti; disse Privil. fornyedes ofte senere, saaledes 1562, 1608, 1648, 1670, 1700 og 1731. Endnu i 17. Aarh. var den en anselig By med Bebyggelse, Lyststeder og Haver rundt udenom Voldene og i Ry for sin Handel og sit Haandværk. Et Vidnesbyrd om dette haves i de bekendte Ord: „komme i Orde som Køge Handsker“ og „det varer længere end Køge Marked“, ligesom ogsaa „Køge Øl“ havde et godt Lov. I Slutn. af 17. Aarh. (1684) var det, at Chr. V. indkaldte Tapetværnerne Brødr. van der Eicken til K. (se p. 249), og fra dette Væveri udgik bl. a. de berømte Tapeter paa Rosenborg (Arbejderne skal have haft et katolsk Kapel i K.). Men Byens egentlige Glansperiode var dog forbi. Flere Ulykker har vel ogsaa bidraget til dens Tilbagegang. Under Landets Deltagelse i Trediveaarskrigen led den meget af Indkvartering og trykkende Skatter, og 1633 overgik der Byen en voldsom Brand, hvorfor Kongen gav den Skattefrihed for 3 Aar. Ogsaa 1644-45 tyngede Krigens Haand haardt paa K.; men mest led den dog under Krigen 1658-60 (se „Fra Ark. og Mus.“ II p. 272). Allerede i Aug. 1658 besatte de Svenske den, da den paa Gr. af sin Beliggenhed ved Indgangen til Sundet var af stor Vigtighed for dem, og under deres Ophold her lod de Befæst-

*) Dette har givet Anl. til den fejlagtige Antagelse, at der ogsaa skulde have været Karmelitermunke i K., da disses Huse altid kaldes Vor Frue Klostre. Det er kun undtagelsesvis, at et Graabrødrekloster førte dette Navn (se bl. a. Kirkeh. Saml. I. R., I. p. 411).

**) Til Gengæld skulde Raadhuset opbygges med gode Loffer, for at Kongens Korn kunde henlægges der. Da Borgerne besvarede sig over Udgifterne ved Opførelsen af Raadhuset, eftergav Kongen dem den aarl. Byskat for 1553, ligesom han tilstod dem andre Lettelser.

ningerne udbedre og nye anlægge for at have et fast Punkt at trække sig tilbage til. Efter Krigens Slutn. er vist disse Befæstninger i nogen Tid holdt vedlige af de Danske; men senere blev de nedbrudte; dog sløjfedes de sidste Rester først over Midten af 18. Aarh. (endnu findes der svage Spor af dem). Aar 1672 havde K. 1643 Indb.

Med 18. Aarh. begyndte Tilbagegangen for Alvor, da Hollændernes Handel paa Danmark aftog (et Vidnesbyrd om det fremmede Elements Betydning i K. er, at Byen en kort Tid i 17. Aarh., 1639-45, havde en tysk Menighed; se Kirkeh. Saml. 2. R. III p. 174 fl.), og da Havnen tilsandede (se p. 251). Byen sank mere og mere ned i Armod; 1769 var der 1340 Indb. Den latinske Skole, som vistnok stammer fra I. Halvdel af 16. Aarh., og hvorfra mange ansete Mænd er udgaaede (Bisperne Peder Krag i Trondhjem og Laur. Thurah i Ribe har været Rektorer ved den), blev nedlagt 1775 til stort Tab for Byen; den laa i det søndre Hj. af Kirkegaarden (se A. Petersen, i Kirkeh. Saml. 5. R. IV; Hundrup, Lærerstanden ved de nedl. lærde Skoler i Kjøge m. m., Roskilde 1870). 1820 skildres Byens fleste Huse som 1 Etages Bindingsværkshuse. Først efter Midten af 19. Aarh. kom Byen ud af sin sygnende Tilværelse, og nu maa den siges at være i god Opkomst, og K.-Ringstedbanen vil sikkert bidrage sit. — Ved Stormfloden ¹⁹/₁₁ 1872 led Byen en Del (se Østsjæll. Aarb. IV).

K., der som mange af Landets Byer i 16. og 17. Aarh. var i Ry for sine Hekseprocesser, er særlig blevet berygtet ved „Køge Huskors“, en Spøgelses- og Besættelseshistorie, der foregik (i det nuv. Hotel Prinsen, hvor der 1911 er opsat en Mindetavle) i Beg. af 17. Aarh., og som særlig kom i Folkemunde ved det 1674 af Joh. Brunsmann udgivne Skrift „Kjøge Huus-Kaars“. — Køge Bugt er kendt af Søslaget ¹/₇ 1677, i hvilket Niels Juel sejrede over den svenske Flaade, og af Søtræfningen ⁴/₁₀ 1710, der gjorde Ivar Huitfeldts Navn udødeligt. — Bekendt er ogsaa Træfningen N. for K. ved Skillingskroen (nu ligger her i Stedet for den nedlagte Kro Gaarden Driftsbro) ²⁹/₈ 1807, da det sydsjæll. Landeværnsregiment, under Anførsel af General J. M. Holten v. Castenschiold, løb fra hinanden for Englændernes Angreb (se Østsjæll. Aarb. VII; J. Bloch, „Fra Ark. og Mus.“ II, 253 fig.). — I K. er Bisperne Poul Madsen (Strobios) og Jesper Brochmand fødte 1527 og 1585.

I *Køge Landdistrikt* (se p. 240) ligger Hovedgaarden **Gammel-Køgegaard** tæt NV. uden for Byen og N. for Køge Aa, med c. 33 Td. Hrtk., c. 166 ha Ager og Eng, og *Vasebækgaard*, lidt V. for Byen og S. for Køge Aa, med c. 27 Td. Hrtk., c. 166 ha Ager og Eng. Begge Gaardene hører til *Carlsen-Langes Legatstiftelse*, før Stamhuset Gl.-Køgedg. *)

„Kruppen af Gamle-Køge“ nævnes 1428 og 1437; 1490 boede den tidligere Rigs-kansler Evert Grubbe „i Køge“. I Slutn. af 16. Aarh. nævnes Jens Bille, † 1575, og derefter hans Datter, Jomfru Lisbeth Bille, til Nørre-Gammel-Køgegaard. Hun opførte 1603 en Hovedbygning af Ege-Bindingsværk (Tegning heraf i Gaardens Arkiv, se Carlsen, Gl.-Køgedg. I, p. 106 Anm.) paa s. Sted, hvor den nuv. Bygning staar. Efter hendes Død (1633) ejede Søsteren, Jfr. Birgitte Bille Gaarden († 1635). Af hendes Arvinger udkøbte Falk Gøye sine Medarvinger; men han solgte Gaarden 1641 til Rigsrd. Christen Skeel, der betydeligt forøgede dens Tilliggende og i det hele gjorde meget for Ejendommen († 1659). Derefter gik Gaarden over til hans Datter Birgitte Skeel, g. m. Chr. Barnekow til Vidskølle og senere med Chr. Parsberg til Frydland; vel solgte hun Gaarden lige efter den sidstes Død 1671 til Otto Krabbe til Holmegd., men fortrød straks Salget og købte den igen 1672. Efter hendes Død 1699 gik Ejendommen over til Sønnen Kjeld Chr. Barnekow, som dog allerede døde 1700 og efterlod den til Enken Margrethe Ascheberg (under Krigen med Sverige var den dog sekvestret 1710-20 som ejet af svenske Undersaatere), som 1724 solgte den til Svigersønnen, Greve og Generalguvernør J. A. Meyerfeldt, † 1749, efter hvem den indtil 1760 styredes af Enken, den arvedes da af Sønnen C. F. M. og mageskiftedes derefter af denne 1768 til Broderen J. A. M., der ²⁹/₁₁ 1775 solgte den for 54,000 Rd. d. C. til Rasmus Carlsen Lange († 1789),

*) Til *Carlsen-Langes Legatstiftelse* hører: 92,5 Td. H. Hovedgaardsjord, 50 Td. H. Bøndergods, 23,5 Td. H. Skovsk., 17 Td. H. andre Besiddelser, i alt 183 Td. H. Til Hovedgaarden hører c. 331 ha Ager og Eng, til Skovene c. 580 ha. Ejds. i alt 1,117,000, Kr. Fideikommisskapitalen udgør 500,000 Kr., Stiftelsens Kapitaler c. 450,000 Kr., diverse Legater c. 40,000 Kr., Reservefonden 75,000 Kr.; Arvefæsteafgiften udgør 623 Td. Byg, der afløses til 155,000 Kr.

som udvidede Ejendommen. Hans Enke († 1808) opførte 1791 den ny grundmur. Hovedbygning af røde Mursten i to Stokv., ganske som den gamle, dog noget bredere og højere, men de gl. Bindingsværks Sidefløje fra Lisbeth Billes Tid blev dog først nedrevne 1854-55 og erstattede af lign., men grundmur. Bygninger. Bygningen er omgivet af en stor, smuk Have. Sønnen Christen Rasmussen Carlsen († 1818) overtog Styrelsen af Gaarden 1802 og adledes 1817 med Langernes Vaaben. Efter hans Død styrede Enken den og overlod den 1833 til Sønnen, Hans Rasmussen Carlsen, der oprettede Gammel-Køgegd. 1845 til et Stamhus (dengang c. 514 Td. Hrtk.). Efter hans Død (1887) ejedes Stamhuset af Datteren Emmy Carlsen, † 1912, efter hvis Test. af $\frac{21}{12}$ 1901 Stamhuset overgik til en Legatstiftelse ifl. konfirm. Fundats af $\frac{3}{8}$ 1913. Nærved Gaarden paa Aasen er indrettet en Begravelse for Familien Carlsen („Klaras Kirkegd.“), indviet 1853 af N. F. S. Grundtvig, der selv er jordet her $\frac{11}{9}$ 1872 ved Siden af sin 2. Hustru, Anna Marie Carlsen († 1854). — I Nærheden af Gaarden afsløredes $\frac{11}{8}$ 1876 en Mindestøtte for de tre Carlsen'er (Bedstefader, Fader og Søn) af „Gaardmænd, Husmænd, Forpagtere, Arbejdere og Betjente“, og $\frac{2}{7}$ 1913 rejstes paa Aasen ligeledes et Mindesmærke for Emmy Carlsen.

N. for Gl.-Køgegd. ligger 5 Gravhøje (fredl.); enkelte andre Høje smstds. er sløjfede. I Grævlingeskoven findes en fredl. Høj. Nær Gl.-Køgegd. er ved Køge Aa gjort et stort Bopladsfund, hovedsagelig fra ældre Stenalder.

Litt.: Franciska Carlsen, Efterretn. om Gl.-Køgegd. og Omegn, 2 Bd., Kbh. 1876-78. — A. Petersen, K. Bys Hist., saml. efter tr. og utr. Kilder, Kbh. 1888. — H. J. Hansen og Fr. Oppfer, Skt. Nicolai Kirke og Kjøge By, Kbh. 1906. — Danske Byer og deres Mænd. XXI, Aarhus 1917. — Se ogsaa Werlauff, Hist. Antegn. til L. Holbergs 18 første Skuespil, p. 370 fl. og 445 fl., Kirkeh. Saml. 4. R., V p. 501, og Østsjæll. Aarb. 1902, 1903 og 1905.

Sokkelunds Herred.

Sogne: Taarnby, Kastrup, St.-Magleby, Hvidovre, Rødovre, Gladsaxe, Herlev, Hellerup, Maglegaard, Gentofte, Ordrup, Skovshoved, Lyngby, Torbæk, Søllerød.

1648.

Sokkelunds Herred, det østligste og største i Kbhvns. Amt, bestaar, foruden af den Del af Sjælland, der ligger nærmest omkring Hovedstaden, af Øerne Amager (undt. den nordl. Del, der hører til Hovedstaden) og Saltholm samt nogle smaa Holme. Det grænser mod N. til Frederiksborg Amt (Lyng-Kronb. Hrd.), hvorfra det for en Del skilles ved Fure Sø, og omgives for øvrigt af Sundet, Kalvebodstrand, Køge Bugt og Smørum Hrd. Den største Udstrækning er fra N. til S., c. 26, fra V. til Ø. c. 11 km. Den sydl. Del af Herredet, deri Øerne indbefattede, er i det hele taget flad med lerede

Jorder og næsten aldeles skovløs; den nordl. Del er derimod mere bakket og sandblandet samt temmelig rig paa Skov; c. en Niendedel af Herredet er dækket med Skov. I Gnmst. gaar der $9\frac{3}{4}$ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk., saaledes at det m. H. t. Frugtbarheden vel staar højere end Herrederne i Frederiksborg Amt, men dog lavere end de andre Hrdr. i Kbhvns. Amt (Voborg Hrd. undt.). Det saml. Areal udgør 22,601 ha (226 km²), deraf Vandarealet 1167 ha. Ager og Engs Hartk. samt det halv. Skovskylshrtk. udgjorde $\frac{1}{4}$ 1905 3230 Td. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1916 66,815 (1801: 15,970, 1850: 25,357, 1901: 58,304). Denne usædvanlige Befolkningsstæthed skyldes, at Herredets Beliggenhed umiddelbart op til Hovedstaden har medført en hel købstadsmæssig Bebyggelse i adskillige af Sognene

(Kastrup, Hellerup, Maglegaard, Gentofte, Ordrup, Skovshoved, Lyngby, Torbæk). Dette Forhold, at Storstadens Udvidelse til alle Sider væsenligst maa ske i Form af Forstadsbebyggelse i dette Herred har tillige bevirket en Befolkningstilvækst, der er langt større end i noget andet af Landets Herreder, i Femaaret 1911-16 saaledes 4,77 % aarl. (Kbhvn. 1,84 %, Frederiksberg 0,44 % i aarl. Gnmst.). I gejstl. Hens. danner Sokkelunds Hrd. et eget Provsti.

Sokkelunds Hrd. havde i Middelalderen et andet Navn *Støvnæs*, hos Saxo *Steffnica provincia*, 1231: *Støfnæs- og Stufnishæreth*; det bruges endnu 1493 (Støffuens herret); men allerede tidligere findes lejlighedsvis det nuvæ. Navn (1349 Stocchælundæ, 1445 Zokkelunds thing), som i 16. Aarh. bliver alm. Sokkelund var Navn paa en lille Skov S. for Buddinge, hvor Tinget holdtes. Herredet hørte i Middelalderen til Sjæll. Østersyssell; fra 1660 hørte det til det oprindelige Kbhvns. Amt (se videre p. 205).

Fund af Oldsager ved Maglemose ved Vedbæk, ved Christiansholm o fl. Steder ved Kbh. viser, at Kyststrækningen pletvis var beboet allerede i den ældre Stenalder. Under den yngre Stenalder bredte Bebyggelsen sig videre ind. Hovedsagelig er den repræsenteret ved Oldsagfund; af Dysser kendes kun enkelte og af Jættestuer kun een. Heller ikke mange af Gravhøjene lader sig med Sikkerhed henføre til den yngre Stenalder; de tilhører for største Delen Broncealderen. Tydelig ses det dog, at Bebyggelsen baade i den yngre Stenalder og i Bronze- og Jernalderen overvejende har holdt sig til Hrds. nordl., bakkede og sandmuldede Del, medens dets sydl. Del med sine lave og flade, lerede Jorder var mindre egnet for Datidens Bosættelser og derfor kun opviser et ringe Antal O tidsmindesmærker og Oldsagfund. Hele dette Forhold svarer ganske til, hvad der kendes fra Naboherredet Smørum. Indenfor Sokkelunds Hrds. nordl. Del forekommer Gravhøjene i størst Antal i Jægersborg Hegn og Dyrehave, hvad der kunde tyde paa den sædvanl. Oldtidsbebyggelse fra Kysten af; erindres maa det dog, at i denne nu stærkt opdyrkede og bebyggede Egn kan mange Oldtidsmindesmærker være sløjfede før Mands Minde. Af Jernaldersgrave og -fund foreligger flere ganske karakteristiske.

Litt.: H. U. Ramsing, Tuleshøj, et Bidr. til det ældste Kbhvns. Birks og til S. Hrds. Hist., i Hist. Medd. om Kbhvn. VI. — Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Under søgelser, af A. P. Madsen, 1899 (Manusk.).

Amager.

1648

Amager, der skilles fra Sjælland ved Kalvebodstrand og mod Ø. begrænses af Øresunds sydl. Udløb Drogden, er en helt jævn og lavtliggende Ø (højeste Punkt 6 m), som med sine lerede eller lermuldede Jorder er meget frugtbar, naar undtages de faa ubetydelige Overdrev; langs Vest- og til Dels Sydkysten er der nogle sumpede Strækninger, som undertiden oversvømmes ved Højvande og kun bruges til Græsning. Øen er c. 15 km lang fra N. til Sydpunktet Aflandshage, medens den i den Linje, hvori Dragør ligger, højst er 8 km bred. Dens Areal er c. 65 km² (6529 ha), men paa Nordspidsen ligger Christianshavn, med Amagerbro, og Sundbyerne, som hører under Kbhvn. Uden disse Dele er Amager med vedliggende Øer c. 63 km² (6329 ha) og talte $\frac{1}{2}$ 1916 8823 Indb. (1801: 3772, 1860: 4581, 1901: 6205); med de kbhvn.ske Dele er Øen med vedliggende Øer c. 81 km² (8131 ha) med 87,498 Indb. (1801: 15,164, 1840: 17,278, 1901: 48,615).